

Deprem Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar ve Sosyal Destek Ağlarının Rolü

Problems Arising After The Earthquake and Role of Social Support Networks

Ali Rıza ABAY**

 0000-0003-3615-010X

Zeynep Esra ABAY ÇELİK**

 0000-0003-2326-4028

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 25. 02. 2023
Düzeltilme Talebi: 15. 03. 2023
Son Düzeltilme: 18. 03. 2023
Kabul: 24. 03. 2023
Online Yayım: 15. 04. 2023

Anahtar Kelimeler:

İletişim Sosyolojisi
Deprem
Sosyal Destek
Sosyal Ağlar
Refah Karması

ÖZ

Deprem tabii afetler içinde önceden tespit edilemeyen ve haberdar olunamayan en yıkıcı afettir. Yer kaymaları, sel felaketleri ve çığ düşmesi gibi felaketlerin önceden bazı belirtiler vermesiyle kısmen de olsa tahmin edilmesi mümkün olabilmektedir. Her ne kadar yer bilimcileri fay hatları konusunda bazı bilgiler vermiş olsalar da depremlerin nerelerde, ne zaman, hangi gün ve saatte meydana geleceğini tespit edememektedirler. Bu makalenin amacı 2023 Kahramanmaraş depremleri üzerinden, deprem sonrası dönemde ortaya çıkan sorunların üstesinden nasıl gelinebileceğini tartışmaktadır. Çalışmada diğer afet türleri üzerinde durulmayacağı gibi depremlerin sebepleri üzerinde de durulmayacaktır. Depremden hemen sonra kurtarma faaliyetleri ve deprem sonrası enkaz kaldırma sürecinden de bahsedilmeyecektir. Depremden hemen sonra devam eden yas sürecinden de söz edilmeyecektir. Depremden o sıcak saat ve günleri geçtikten sonra normal hayata geçiş sürecinde karşı karşıya kalınan, psikolojik, sosyal, ekonomik sorunların üstesinden nasıl gelinecektir? Bu sorunlar karşısında, psikolojik, sosyal ve ekonomik desteği kim ya da kimler sağlayacaktır? Bu konuda kişinin ya da kişilerin sahip olduğu sosyal ağlar nelerdir? Bu sorunların çözümünde kişinin ya da kişilerin sahip olduğu sosyal ağlar yeterli midir? Bu konuda sivil toplum kuruluşlarının, gönüllü kuruluşların, dini kurumların, özel sektörün, yerel yönetimlerin ve merkezi yönetimlerin rolü nedir ve ne olması gerekmektedir vb. sorulara cevap aranacaktır. Bu makalede son aylarda Türkiye’de on bir ilde meydana gelen depremler üzerinden bir analiz yapılacak ve soruna ilişkin öneriler geliştirilecektir.

*1Yazar İletişim/ Corresponding Author: Ali Rıza Abay (Prof. Dr.), Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Yalova, Türkiye ✉ aabay@yalova.edu.tr.

*2 Zeynep Esra Abay Çelik (Dr. Öğr. Üyesi), Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Hamidiye Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye ✉ zeynepesraabay.celik@sbu.edu.tr.

Kaynak Gösterimi/ Citing This Article: Abay, A. R. ve Abay Çelik, Z. E. (2023). Deprem sonrası ortaya çıkan sorunlar ve sosyal destek ağlarının rolü. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4(1), 91-100. doi:10.52108/2757-5942.4.1.7

ARTICLE INFO

Submitted: 25. 02. 2023
Revision Requested: 15. 03. 2023
Final Revision Received: 18. 03. 2023
Accepted: 24. 03. 2023
Published Online: 15. 04. 2023

Keywords:

Communication Sociology
Earthquake
Social Support
Social Networks
Welfare Mix

ABSTRACT

An earthquake is the most destructive disaster among natural disasters that cannot be anticipated or predicted in advance. Disasters such as landslides, floods and avalanches can be partially predicted by giving some symptoms in advance. Although earth scientists have given some information about fault lines, they cannot determine where, when, on what day and at what time earthquakes will occur. The aim of this article is to discuss how to overcome the problems that arise after earthquakes, based on the 2023 Kahramanmaraş earthquakes. This article will not elaborate on other types of disasters, nor will it dwell on the causes of earthquakes. Rescue activities immediately after the earthquake and the post-earthquake debris removal process will also not be mentioned. Nor will it talk about what happened during the hot hours and days of the earthquake. Even the mourning process that continues immediately after the earthquake will not be mentioned. How will the psychological, social and economic problems faced during the transition to normal life after the hot hours and days of the earthquake have passed be overcome? Who will provide psychological, social and economic support in the light of these problems? What are the social networks that the person or persons have in this regard? Are people's social networks sufficient to solve these problems? In this context, answers are sought to the following questions: What is and should be the role of non-governmental organizations, voluntary organizations, religious institutions, the private sector, local governments and central governments? In this article, an analysis will be made based on the earthquakes that have occurred in eleven provinces in Turkey in recent months and suggestions will be developed regarding the problem.

1 Giriş

Deprem tabii afetler içinde önceden tespit edilemeyen ve haberdar olunamayan en yıkıcı afettir. Yer kaymaları, sel felaketleri ve çığ düşmesi gibi felaketlerin önceden bazı belirtiler vermesiyle kısmen de olsa tahmin edilmesi mümkündür. Her ne kadar yer bilimcileri fay hatları konusunda bazı bilgiler vermiş olsalar da depremlerin nerelerde, ne zaman, hangi gün ve saatte meydana geleceğini tespit edememektedirler. Bu durum bireyin kendini emniyette hissetme duygusunu sarsarak korku ve kaygı seviyesini yükseltmektedir. Bu bağlamda deprem öncesinde ve sonrasında yapabilecekler konusunda bilinçlen(dir)menin artması, insan eliyle mümkün olan emniyet alanını oluşturarak bireyin psikolojik mukavemetinin artmasına zemin hazırlayabilmektedir (Aydemir, 2021: 388; Berkay vd., 1999: 3).

Afet kavramı, farklı birçok biçimde tanımlanan bir kavramdır. Afetlere ilişkin tanımlar ilgili disiplinlerin yaklaşımları ve nitelikleriyle farklılaşabilmektedir. Mühendislik ve doğa bilimleri açısından tanımlamalar daha çok afetin fiziksel boyutuna odaklanırken, sosyal bilimler alanında, özellikle afet sonrası dönemde ortaya çıkan sonuçlar açısından farklı bir kavrayış ön plana çıkmaktadır. Sosyal bilimler açısından afetler toplumda yarattıkları etkiler açısından büyük değişimler arasında kabul edilen durumlardandır (Gökcalp Yılmaz, 2021: 126).

İnsanoğlun deprem karşısındaki güçsüzlüğünü kabul etmesi bir bakıma mecburiyettir. Zira bu tabii afetin ve yıkıcı sonuçlarının ciddiye alınması tedbirlerin artırılması ve uygulanması konusunda tanımlayıcı ve yönlendirici olacaktır. Doğanın gücü karşısında alınacak tedbirler sınırlı olsa da bilindiği gibi binaları fay hattının geçmesi muhtemel alanlara yapmamak, binaların yapılacağı yerin zemin etüdünü iyi yapmak, doğru ve yeterli malzemeyi usulüne uygun kullanmak, mühendislik hesaplarını iyi yapmak gibi önlemler depremin yıkıcı etkisini azaltabilmektedir. İnsan eliyle alınabilecek tüm önlemler alındıktan sonra bireyin yapabileceği tek şey tevekkül ederek yaradana sığınmaktır. Bu hususta insanlığın üzerine düşen ise birlikte yaşamanın gereği olan dayanışma ve sosyal destek ağlarını harekete geçirerek depremin bıraktığı sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktan ibarettir.

Genel anlamda mekan ile insan arasındaki ilişki önemli bir kültür sorunudur. Zira doğanın dönüştürülmesi ve insan tarafından şekillendirilişi söz konusu olduğunda, kültür işin içerisine girmektedir. Yaşamak ve ayakta kalmak için insanın çevresini şekillendirmesi ve çevresiyle kurduğu ilişki biçiminin çıktıları, insan/medeniyet kimliğinin ve kültürünün simgelerini oluşturmaktadır. İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan barınma ve konut ihtiyacı ise bu simgenin en somutlaşmış halidir (Kolukırık ve Tuna, 2009: 287). Öte yandan doğal afetler toplumsal sistemin işleyişini bozabilme gücüne sahiptir. Bu manada sosyal dengenin bozulmaması ve dolayısıyla 'sosyal afet' durumunun ortaya çıkmaması için mevcut riskin ve krizin yönetilmesi önemlidir. Bu sürecin, sadece merkezi yönetim düzeyinde değil yerel yönetimlerden, kamu ve özel kuruluşlara, dini hizmet kuruluşlarına, gönüllü kuruluşlara, sivil toplum örgütlerine, münferit ve toplu (komşu, akraba, mahalle, veli grupları) organizasyonlara varana kadar karşılıklı etkin iletişim ve el birliğiyle sürdürülmesi gerekir (Yakut, 2002: 110; Kolukırık vd., 2022: 561-562).

Doğal afetler/depremler karşısında elbette toplumların insani ortak özellikleri ve tutumları ön plana çıkmaktadır. Bu ortak insani özelliğin dışında toplumların olaylar karşısında, bu arada doğal afetler/depremler karşısında toplumların, toplumsal yapılarında mahfuz olan bazı iç dinamikleri de vardır. Türk toplumunun iç dinamiklerinin açığa çıkması açısından Kahramanmaraş merkezli depremler, bilim insanları için iyi bir gözlem yapma fırsatını da beraberinde getirmiştir. Aşağıdaki paragraflarda açıklanacağı gibi son onlu yıllarda uygulanmakta olan neoliberal politikaların getirdiği sorunlar karşısında dünya ölçeğinde gündeme gelen "refah karması" modelinin ülkemiz açısından da tartışılması önemli görünmektedir.

2 Türkiye Depremlerinin Yakın Geçmişi

Yapılan bilimsel araştırmaların göre, Türkiye aktif deprem bölgesinde yer alan bir coğrafi bölgenin üzerine oturmaktadır. Çok fazla gerilere gitmeden 1900'lü yılların başından itibaren son yüz yılda Türkiye'de yaşadığımız depremlere ve sebep olduğu sorunlara göz atarak somutlaştıracak olursak konu daha iyi anlaşılacaktır (Bahadır-Uçku, 2018: 28). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının Kahramanmaraş ve Hatay depremleri dolayısıyla hazırladığı rapora

göre, Türkiye’de 1900-2023 yılları arasında can kaybına veya hasara neden olan 269 deprem meydana gelmiştir. 1900 yılından itibaren meydana gelen depremlerin içinde 20 tanesi 7 büyüklüğünde olup büyük hasarlara ve sorunlara sebep olmuştur (Şahin-Kılınc, 2016: 35). Ayrıca bu depremler içinde can kaybı ve sebep olduğu sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunlar itibarıyla en büyük depremlerin sırasıyla 2023 Kahramanmaraş, 1939 Erzincan ve 1999 Gölcük depremleri olduğu ve bu durumun Türkiye’yi depremlerden dolayı zarar gören ülkeler arasında en üst sıralara taşıdığı ifade edilmektedir.

Güncel olması nedeniyle 2023 Kahramanmaraş merkezli 11 ilimizi (Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Malatya, Şanlıurfa, Elazığ, Adana, Kilis, Osmaniye) kapsayan depremler ile sebep olduğu ve geride bıraktığı sorunları yakın plana alarak somutlaştıracak olursak; 2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerde zarar gören nüfus Türkiye nüfusunun %16.4’üne tekabül etmektedir. Yaşanan depremler sonucu (mevcut resmi rakamlara göre) 50 binin üzerinde can kaybı olmuş, yarım milyondan fazla bina hasar görmüş ve şehirlerin iletişim ve enerji alt yapısı büyük zarar görmüştür.

Depremi sebep olduğu hasarların, uluslararası standartlara göre ele alınan raporda; sosyal sektörlerde (konut, eğitim, sağlık, istihdam, çevre), alt yapı sektörlerinde (içme suyu-kanalizasyon, belediye hizmetleri, enerji, ulaştırma, haberleşme) ve ekonomik sektörlerde (tarım, madencilik, imalat sanayi, turizm) ayrı ayrı dile getirilmekte ve depremin yol açtığı felaketin Türkiye ekonomisi üzerindeki toplam yükünün yaklaşık 2 trilyon TL (103,6 milyar dolar) düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir (URL-1).

İstatistiklere girmeyen ve hiçbir parametre ile ölçülemeyen yakınlarını kaybeden insanların geçirdiği ya da geçirmekte olduğu travmalar ise buzdağının görünmeyen kısmıdır. Bu bağlamda yakınlarını enkaz altından sağ çıkmasını beklerken sağ mı ölü mü olduğunu dahi bilemeyen hatta mezarının bile nerede olduğunu bilemeyen kişilerin hissettikleri, sakat kalan depremzedelerin duyguları, yetim kalan çocukların ana baba özlemleri, zenginken bir anda fakirleşen kişilerin hâletiruhiyeleri, geçici barınma yerlerinde kalan insanların hayata tutunma çabaları, geçmişini ve hatıralarını kaybeden kişilerin duyguları, özlemleri ve daha fazlası yaşamları boyunca kendilerini etkilemeye devam edecek olan sosyopsikolojik sonuçlardır. Anlaşılacağı üzere ana hatları ile depremler geride üç tip sorun bırakmaktadır. Bunlar, sosyal sorunlar, ekonomik sorunlar ve psikolojik sorunlardır (Türkan-Sezer, 2017: 35). Bu bağlamda, bu üç tip sorun karşısında sorumluluğu kimlerin ya da hangi kurumların yüküneceği, sorunu Kahramanmaraş depremleri özelinde indirgeyerek somutlaştırdığımızda depremin bıraktığı sorunları Türkiye’de kimlerin ya da hangi kurumların üstüneceği ve Türkiye’nin devlet ve millet olarak bu sorumluluğun altından nasıl kalkacağı tartışmaya açıktır.

3 Depremler Karşısında Sosyal Destek Ağları

Toplumun tamamını doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren sorunlara toplumsal sorunlar denilmektedir. Toplumsal sorunlar, ayrı ayrı bireyleri etkileyen ve zamanla yayılarak toplumun büyük çoğunluğunu etkisi altına alan salgın hastalıklar olabildiği gibi yine toplumun büyük çoğunluğunu etkileyen felaketler de olabilmektedir. İnsanlık aleminin, tarihi seyri içinde büyüklü küçüklü pek çok toplumsal sorunlar yaşanmıştır. Toplumsal sorundan etkilenenlerin sayısına ya da toplumsal sorunun küçüklüğüne ve büyüklüğüne göre farklı zamanlarda farklı yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Bu yöntemlerin uygulanma biçimi insanlık tarihindeki gelişim ve değişime göre üç aşamada gerçekleşmiştir/gerçekleşmektedir (Özdemir, 2004: 99-104). Birinci aşama henüz devlet aygıtının tam teşekkül etmediği aşamadır ki, toplumsal sorumluluğu birincil sosyal destek ağları olan aile ağlarının, akraba ağlarının, komşuluk ağlarının ve arkadaş ağlarının üstlenildiği aşamadır. İkinci aşama ise ulus devletlerin toplumsal sorumluluğu yüklenmeye başlamasının yanında birincil sosyal ağların da sorumlulukları yerine getirmesine paralel olarak ikincil sosyal ağlar olarak nitelendirdiğimiz hayır kurumlarının da sorumluluk yüklediği aşamadır. Üçüncü aşama ise özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal refahın yükselmesi ile devletin toplumsal sorumluluğu tümüyle üstüne aldığı aşamadır. Bu aşamaya gelmiş olan devletlere de sosyal refah devleti denilmektedir. Günümüz dünyasında bütün devletlerin sosyal refah devleti seviyesine yükseldiği de söylenemez. Devletlerin sosyal ve ekonomik seviyelerine göre birincil ve

ikincil sosyal destek ağlarının da görevlerini yerine getirmekte oldukları görülmektedir. Ancak sosyal refah devletlerinde birincil ve ikincil sosyal destek ağlarının zayıfladığı da bilinmektedir.

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanın sosyal varlık olması da içinde yaşadığı toplumda diğer insanlarla kurduğu ilişkiler ile mümkündür. Bu ilişkiler sonucunda da sosyal ağlar oluşur. Başka bir ifade ile sosyal ağlar da sosyal ilişkiler ile elde edilir ve örülür. Her kişinin içinde yaşadığı toplumda bir sosyal ağı vardır. Başka bir ifade ile toplum sosyal ağlardan oluşur. İnsan olmanın başka bir özelliği de sosyal desteğe olan ihtiyacıdır. Sosyal destek ise kişinin iyilik haline etki eden çevresinden aldığı duygusal ve manevi yardımdır (Demirel-Yücel, 2017: 312). Kişinin iyilik haline etki eden duygusal ve manevi yardım, normal-olağan şartlarda motive edici ve performans artırıcı özelliğe sahip iken üzüntülü, kaygılı ve felaket anlarında ise iyileştirici, rahatlatıcı ve güçlendirici özelliği de sahiptir. Kişilerin normal şartlarda sosyal desteğe ihtiyacı olduğu gibi üzüntülü, stresli, kaygılı ve felaket anlarında da kişilerin iyilik hali için sosyal destek olmazsa olamaz bir ihtiyaçtır. Sosyal destek ise kişilerin sahip olduğu sosyal destek ağlarından elde edilir. Sosyal destek ağlarına aynı zamanda sosyal destek kaynakları da denilmektedir. Literatürde sosyal destek ağları(kaynakları) birincil ağlar, ikincil ağlar ve üçüncül ağlar olarak tasnif edilmektedir (Abay Alyüz, 2020: 118). Birincil ağlar kişilerin mikro düzeyde yakın ilişki içinde olduğu, doğumuyla veya kendi isteğiyle katıldığı sosyal destek ağlarıdır. Bu ağlar aile ağları, akraba ağları, komşuluk ağları ve arkadaş ağlarıdır. İkincil ağlar ise kişilerin mezo düzeyde ilişki içinde olduğu topluluklar, gruplar, firmalar, sivil toplum kuruluşları, gönüllü kuruluşlar, vakıflar ya da belli bir gaye için oluşturulmuş dayanışma örgütleridir. Üçüncül ağlar da kişilerin içinde ve ilişki içinde olduğu, sivil toplum, siyasal rejim, hukuk düzeni, diğer resmi kurumlar ve yapılarıdır (Gerni, 2013: 31'den akt. Abay Alyüz, 2018). Burada bir hususun anlaşılmasında fayda vardır ki, sosyal ağlar sadece kişilere has ve kişiler arası bir husus değildir. Topluluklar, gruplar, organizasyonlar ve örgütler arasında da ağlar oluşabilir. Sosyal ağları ilişkilerin içeriği ve yapısı belirlemektedir.

4 Depremlerin Yol Açtığı Sorunlar ve Refah Karması Modeli

İnsanlık aleminin yaşadığı tabii felaketler/depremler ilk defa olmadığı gibi son defa da olmuş değildir. Öyle anlaşılıyor ki, bundan sonra da olmaya devam edecektir. Güncel 2023 Kahramanmaraş merkezli son depremlerin geride bıraktığı sorunların üstesinden gelmek için sorumluluğu kimler, hangi sosyal destek ağları ya da hangi kurumlar üstlenecektir/üstlenmelidir? Yukarıda da ifade edildiği gibi özellikle gelişmiş batılı ülkeler/devletler ikinci dünya savaşından sonra Keynesyen politikalar dediğimiz müdahale eden, toplayan ve dağıtan bir anlayış içinde toplumun tamamının sorumluluğunu üstlenen politikalar izlemeye başladılar. Bu politikaları izleyen devletlere de sosyal refah devletleri denildi. Sosyal refah devletlerinin bu bolluk süresi 25 yıl kadar sürdü. 6 Ekim 1973'te başlayan Arap-İsrail savaşının ardından petrol üreten OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını artırması sonucu ortaya çıkan petrol krizi, iç ve dış göçler, yaşlanmakta olan nüfus, çalışmayan nüfusun artması, artan işsizlik, artan sağlık giderleri, emeklilik primlerinin artması, teknolojiye gelişmeler ve öngörülemeyen diğer hususlar ile refah devletlerinin taahhütlerini yerine getirmekte zorluk çekmeye başlamaları sonucunda refah devleti paradigması tartışılmaya başlanmıştır (Özdemir, 2004: 205-251; Çelik, 2007: 307).

Bu tartışmalar sonucunda gelişmiş batılı ülkeler Keynesyen politikaların daha fazla sürdürülemediğini anlayarak eski dönemlerde uygulanan liberal politikaları revize ederek 1980'li yıllardan sonra Neo-liberal politikaları uygulamaya başladılar. Ancak bu yeni uygulanmakta olan serbest ekonomi politikalarında devletin piyasaya müdahale etmesi diye bir şey söz konusu olmadığından, bu defa da daha önce devletin yüklendiği sorumlulukları kimlerin ya da hangi kurumların yükleneceği, mevcut sorunların çözümünün de serbest piyasa anlayışına mı terk edileceği hususu soruların hale gelmiştir. Zira son yıllarda uygulanmakta olan Neoliberal politikaların ortaya çıkardığı, işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı ve dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanması gibi sosyal sorunların nasıl çözüleceği ve bu sorumluluğu hangi kurumun üstleneceğine ilişkin çözüm arayışları çerçevesinde geçmiş uygulamalardan da yararlanarak "refah karması" adı altında yeni bir model tartışılmaya başlanmıştır.

Refah karması modelinin ortaya çıkışı ve devletin sorumluluğu konusunda üç farklı görüşün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Birinci görüşe göre herhangi bir sorun ile karşı karşıya kalındığında önce kişi kendisi sorunu çözmeye çalışmalıdır. Daha sonra da sırasıyla birincil destek ağları olan aile,

akrabalar, komşular ve arkadaşlar sonra da ikincil ağlar olan dini kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve en sonunda da üçüncül destek ağı olan devlet gelmelidir. İkinci görüş ise toplumsal sorunların tümünü üçüncül destek ağı olan devlet üstlenmelidir. Üçüncü görüş de toplumsal sorumluluğun üstlenilmesinde ve sosyal refahın sağlanmasında tek faktör devlet olmadığı gibi serbest piyasa da olmamalıdır (Özdemir, 2004: 100-103).

Tarihi süreç içindeki uygulamalar göstermiştir ki ne tek başına kişinin ne birincil sosyal destek ağlarının, ne serbest piyasa şartlarının, ne sivil toplum örgütlerinin, ne dini kurumların ne de devletin yeterli ve başarılı olamayacağı anlaşılmış olup karma bir yapıya ihtiyaç vardır. Bir bakıma bu karma yapı uygulamasının insanlık tarihi içinde mevcut olduğu ve sosyal sorunlar karşısında sosyal devlet anlayışının henüz teşekkül etmediği dönemlerde birincil ve ikincil sosyal destek ağları tarafından karşılandığı bilinmektedir. Kendi medeniyetimiz açısından ise sosyal sorunların çözümünde birincil sosyal destek ağlarının dışında ikincil sosyal destek ağları olan mahalle, köy, cemaat, tekke-zaviye, ahilik ve lonca vb. sosyal destek ağları tarafından karşılandığı tarihen sabittir. Bu açıklamalardan sonra refah karması modeli şöyle formüle edilebilir (Özdemir, 2004: 105-109):

-Sivil sektör; aile, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık gibi birincil sosyal ağlar sivil sektör olarak ifade edilmektedir.

-Dini kurumlar; din, kadim temel toplumsal kurumlardan birisi olarak sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı teşvik etmekle kalmaz gerektiğinde bir vecibe olarak zorunlu da kılar. Batı Hristiyan dünyasında dini kurumları kilise teşkilatı temsil ederken İslam dünyasında ise kilise benzeri bir teşkilat olmadığından Hayri Vakıfları bu kapsamda değerlendirilebilir.

-Gönüllü sektör; kar gütmeyen kuruluşlar, vakıflar, dernekler, hayırsever kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşlarıdır.

-Özel sektör; kâr amacı güden özel işletmelerdir. Son zamanda bütün dünyada olduğu gibi bizim ülkemizde de sosyal sorumluluk adı altında yapılan faaliyetler bu kapsamda değerlendirilmektedir.

-Kamu sektörü; sosyal sorumluluğun üstlenilmesinde, sosyal sorunların çözümünde ve sosyal refah hizmetlerinin yaygınlaşmasında hiç kuşkusuz başat rol sahibi devlettir.

5 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremlerin Geride Bıraktığı Sorunlar Karşısında Türkiye Uygulamalarının Sonuçları

Mevcut açık kaynaklardan elde edilen bilgilere göre deprem bölgesindeki uygulamaları refah karması modeli açısından değerlendirdiğimizde varılan sonuçları şöyle özetleyebiliriz.

5.1 Refah Karması Modeline Göre Sosyal Aktörlerin Rolü

2023 Kahramanmaraş merkezli depremlerin sonuçları ayrı ayrı bireyleri etkileyerek bir toplumsal sorun haline geldiğine göre, refah karması aktörlerinden birisi olan sivil sektör bileşenlerinin de (ailelerin, akrabaların, komşuların ve arkadaşların) depremlerin sonuçlarından etkilenmeleri muhtemeldir. Ancak sivil sektör aktörlerinden bazılarının depremin sonuçlarından etkilenmeyenlerin ya da daha az etkilenenlerin diğerlerine yardımcı oldukları gözlenmektedir.

Refah karması aktörlerinden birisi olan dini kurumlar da (Türkiye açısından hayır kurumları, Türkiye Diyanet Vakfı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Personelleri) sosyal sorunların üstlenmesinde depremlerin ilk gününden itibaren ve halen deprem bölgesindeki sorumluluğu paylaşmaya devam etmektedir.

Refah karması aktörlerinden birisi olan, gönüllü sektör (kâr amacı gütmeyen) de sosyal sorunların üstlenilmesinde aktif olarak görev yapmaktadırlar.

Refah karması aktörlerinden birisi olan özel sektör (kâr amacı güden işletmeler) ise bir taraftan aynı yardımlarda bulunurken bir taraftan da nakdi yardımlar suretiyle sosyal sorumluluğu üstlendikleri gözlemlenmektedir.

Refah karması aktörlerinin başat aktörü olan kamu sektörüne gelince merkezi ve yerel yönetimler olarak deprem bölgesinde, deprem sonrası ortaya çıkan sorunları tek başına çözecekmiş imajını vermektedir.

5.2 Ekonomik Sorunlar Karşısında Refah Karması Aktörlerinin Rolü

Deprem bölgesinde yaşayan kişilerin depremin sonuçlarından ekonomik olarak doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmeleri bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Refah karması bileşenlerinden birisi olan sivil sektör aktörlerinin de (ailelerin, akrabaların, komşuların ve arkadaşların) depremlerin sonuçlarından etkilenmeleri mukadderdir. Ancak buna rağmen sivil sektör aktörlerinin nasıl yardımlaştıkları ve yoksulluğu bile nasıl paylaştıkları açık kaynaklar üzerinden görülmüştür.

Refah karması bileşeni olarak kabul ettiğimiz dini kurumların delaleti ile ya da dini duyarlılık sahibi olan kişilerin direkt aynı ve nakdi yardımları ile ekonomik sorunların çözümünde taraf oldukları görülmüştür.

Malum olduğu üzere gönüllü sektörler diğer konularda olduğu gibi depremlerin bıraktığı ekonomik sorunların çözümünde de hayırseverlerden elde ettikleri yardımları deprem bölgesine ulaştırmaktadırlar.

Depremin bıraktığı ekonomik sorunlar karşısında özel sektörün devletten sonra en fazla yük aldığı görülmüştür/görülmektedir.

Refah karmasının başat bileşeni olan kamu sektörü ise yerel yönetimlerin katkısının dışında merkezi idarenin ekonomik açıdan bütün sorumluluğu üstlendiği görülmektedir.

5.3 Psikolojik Sorunlar Karşısında Refah Karması Aktörlerinin Rolü

Depremlerin bıraktığı sorunların içinde uzun süre etkisi olan sorunlar, hiç kuşkusuz psikolojik sorunlardır. Yakınıni kaybeden kişilerin duygu boşalmaları, özellikle yetim kalmış çocukların ana baba özlemleri, sakat kalanların ve zenginken bir anda fakirleşenlerin duyguları vb. psikolojik süreçleri yaşayanlar, en çok psikolojik-manevi desteğe ihtiyacı olanlardır.

Refah karması bileşenlerinden olan sivil sektör aktörlerinin başında gelen birincil sosyal destek ağları en etkili psikolojik-manevi destek aktörüdür. Ancak birincil destek ağları da depremden etkilenmiş ise sivil sektör işlevsiz kalabilir. Bu konuda açık kaynaklar daha çok profesyonel destek hizmetlerinin etkili olduğuna işaret etmektedirler.

Yine refah karması bileşenlerinden olan dini kurumların, gönüllü sektörün ve özel sektörün maddi destek sağlarken depremzedelerin gönüllerini hoşnut etmenin dışında psikolojik-manevi destek amaçlı başka programları yok ise bu sektörlerin bu konudaki hizmetleri de sınırlı kalabilir. Ancak açık kaynaklar kısmen de olsa bu sektörlerin de psikolojik-manevi destek programlarının varlığından da söz etmektedir.

Diğer sorunların üstlenmesinde olduğu gibi psikolojik sorunların üstlenilmesinde de kamu sektörü, devletin bütün birimlerini, sağlıktan güvenliğe, milli eğitimden üniversitelere kadar seferber ederek psikolojik- manevi destek hizmetlerinin yerine getirdiği görülmektedir.

Deprem sonrası ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve psikolojik sorunların üstesinden gelmek için kişilerin sosyal desteğe ihtiyacı olduğu açıktır. Ancak kişilerin sosyal ağlarından aldığı sosyal destek, sosyal ağların sorun çözme kapasitesi ile doğru orantılıdır. Refah karması modelinde kişilerin sahip olduğu sosyal ağların birlikte katkı vermesi sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır. Refah karmasında diğer bileşenlerin yanında kamu sektörünün mutlaka başat faktör olarak yer alması gerekmektedir.

Kahramanmaraş merkezli depremlerde kamu sektörü baştan itibaren itici güç olarak varlığını devam ettirirken refah karması bileşenlerinden bazılarının etki ve kapasitesinin sorun çözme kapasitesinin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır (URL-2). Öyle anlaşılıyor ki, diğer sorunların çözümünde olduğu gibi depremlerin geride bıraktığı sorunları, tümüyle çözene kadar devlet, bütün birimleri ile deprem bölgesinde varlığını sürdürecektir. Kanuni Sultan Süleyman'ın anonim haline gelmiş olan "halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi" sözü refah karması modelinde de devletin başat aktör olduğunu anlatmaktadır.

Sonuç olarak Neo-liberal politikaların ortaya çıkardığı sorunlar neticesinde yeni arayışlara giren batılı ülkelerin tartıştığı "refah karması" modelini Türkiye devlet ve millet olarak 2023 Kahramanmaraş depremlerinin bıraktığı sorunların çözümünde somut olarak fiilen uygulamaktadır/uygulamıştır.

6 Sonuç ve Öneriler

Muhtemel bir depreme dair mevcut riskin önceden tanımlanması, değerlendirilmesi ve bu doğrultuda toplumun bilinçlendirilmesi risk yönetiminde ve iletişimde potansiyel zarar ve risklerin minimize edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu sebeple birincil adım, toplumun deprem tehlikesine karşı hazırlıklı olmasıdır (Yakut, 2002: 110-116). Bazı sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşlar iyi niyetli olarak deprem bölgesinde sosyal destek hizmeti vermektedirler; ancak teknik bilgi ve becerileri yeterli olmayabilmektedir. Yeni bir depremi beklemeden bu tür noksanlıkları gidermek için şimdiden planlamalar yapılmalıdır. Öte yandan maddi ve manevi kayıplar yaşamış kişilerle nasıl iletişim kurulması gerektiği hususunda da eksiklerin olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda, travmatize olmuş bireylere sosyal destek verirken gerektiği sürece soru sorulmaması, kişi istemediği sürece konuşmaya zorlanmaması, deprem anının/gününün hatırlatılmaması en uygun iletişim biçimi olacaktır. Özellikle manevi destek sağlarken, travmatize olmuş bireyler, 'hayat devam ediyor!', 'Ölenle ölmüyor!', 'Boş ver üzülme! Cana geleceğine mala gelsin.' gibi bazı telkin ifadeleriyle 'normalleşmeye' davet edilmemelidir. Bireylerin psikolojik mukavemetlerini artırmak ve hayata tutunabilmelerini sağlamak için öncelikle doğru/uygun bir söylem/tutumla yaklaşmak ve onlardan normalleşmelerini istemek/beklemek yerine, onları günlük rutinlerini yerine getirebilmeleri için desteklemek gerekmektedir. Bu doğrultuda sosyal ve manevi destek sağlayacak ekibin, iletişim becerisi, insan psikolojisi gibi hususlarda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir.

İletişim, toplum yaşamının işleyişini sağlayacak iletileri aktararak, tehlikeleri bildirerek, olup bitenleri duyurarak toplumsal çevrenin gözetimi işlevlerini yerine getirir (Zılhoğlu, 2018: 79). Kriz iletişimde sosyal medyanın kullanılması aslında bu bağlamda bir işlev görmektedir. Ancak keder yüklü görsel paylaşımların sosyal medyada dolaşıma sokulması, (uygun/doğru şartlarda söylenilmek istenen) olumsuz ve üzücü haberlerin sosyal medyadan öğrenilmesine neden olmaktadır. Maksadını aşan paylaşımların deprem bölgesindeki insanlar için yıkıcı sonuçlar doğurabileceği düşünülerek sosyal medyanın amacı dışında kullanılmaması ve bu hususta da gerekli bilinçlendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Sosyal destek hizmeti sunan gerek kamu gerek özel sektör ve gerekse diğer aktörlerin yaptıkları veya yapmakta oldukları sosyal destek faaliyetleri kalıcı ve sürdürülebilir olmalıdır. Sivil toplum örgütleri, gönüllü kuruluşlar ya da özel sektör kuruluşları kendilerine uzmanlaşabilecekleri alanlar seçmeli ve o alanlarda sosyal destek hizmeti vermelidirler. Özellikle deprem sonrası psikososyal destek verecek olan meslekler belirlenmeli ve depremler sonrası destek hizmetler için eğitilmelidirler (Aydın, 2012: 3/9). Yapılan maddi yardımların israf edilmemesi için muhtemel felaket olaylarına karşı yazılımlar geliştirilerek hızlı haberleşme imkanları oluşturulmalıdır. Felaket anlarında ve sonrasında sosyal destek ekiplerinin koordinasyonu bir merkezden yönetilerek emek israfı da önlenmelidir. En önemlisi de kamu sektörü ile özellikle de sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların koordinasyonunun sağlanmasıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/ References

Alyüz, S. B. A. (2020). Sosyal desteğin birey yaşamında önemi ve sosyal hizmet. *Talim*, 4(1), 115-134.

Abay Alyüz, S. B. (2018). *Sosyal sermaye, sosyal ağlar ve sosyal destek ilişkisi-Sultanbeyli ve Kadıköy'de sosyal hizmet merkezine başvuranlara ilişkin karşılaştırmalı durum çalışması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova.

Aydemir, A. (2021). Afet yönetim sisteminin incelenmesinde gönüllülük hizmetleri ve bazı sivil toplum kuruluşları. *Afet ve Risk Dergisi*, 4(2), 387-394.

Aydın, D. (2012). *Afet sonrası psikososyal destek uygulamaları*. İnsani ve Sosyal Yardım Merkezi, 3/9.

Bahadır, H. ve Uçku, R. (2018). Uluslararası acil durum veri tabanına göre Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki afetler. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(1), 28 - 33.

Berkay, F., Çelen, N. ve Kuşdil, M. E. (1999). 1999 Marmara depreminin Mudanya halkı üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 1-24.

Çelik, A. (2007). Refah devletinde kriz ve yeniden yapılanma. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50(1), 301-320.

Demirel, Y. ve Yücel, M. (2017). Sosyal destek ve psikolojik güçlendirmenin duygusal tükenmişlik üzerine etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 310-321.

URL-1 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf> adresinden erişildi.

URL-2 9 Mart 2023 tarihinde <https://www.ilkeanaliz.net/2023/02/13/stk-deprem-neler-yapabilir> adresinden erişildi.

Gökalg Yılmaz, F. G. (2021). Doğal afetler, toplumsal değişme ve dirençlilik ilişkisi: Toplumsalın yeniden inşası üzerine bir değerlendirme. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 2(2), 119-132. doi: 10.52108/2757-5942.2.2.8

Kolukırık, S. ve Tuna, M. (2009). Türk medyasında deprem algısı: Marmara depremi örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 286-298.

Kolukırık, S., Arslan, D. A. ve Yılmaz, G. G. (2022). Orman yangınlarının toplumsal etkileri ve görünümü: Medya paylaşımlarında 2021 büyük Antalya-Manavgat yangını. *Afet ve Risk Dergisi*, 5(2), 560-580.

Özdemir, S. (2004). Sosyal refahın sağlanmasında yeni bir anlayış: "Refah karması" ve sosyal refah sağlayıcı kurumlar. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları*, 48(1), 98-127.

Şahin, İ. ve Kılınç, T. (2016). Türkiye'de 1980-2014 yılları arasında görülen depremlerin ekonomik etkileri. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(1), 33-42.

Türkan, M. ve Sezer, S. (2017). Yaşlı yoksulluğunun yarattığı sosyal ve psikolojik sorunlar: Muğla örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 35-57.

Yakut, İ. (2002). Toplumun deprem tehlikesine karşı hazırlıklı olmasında risk yönetimi ve risk iletişiminin rolü. *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, (1), 109-126.

Zıllıoğlu, M. (2018). *İletişim nedir?*. Cem Yayınevi.